

SVAJONIŲ FABRIKAI?

INDUSTRIALIZACIJOS PALIKIMAS BALTIJOS JŪROS
REGIONE (1945–1990 M.) KULTŪROS ISTORIJOS POŽIŪRIU

MARIJA DRĖMAITĖ

ISSN 1392-0588

2009. 52

Straipsnyje aptariama XX a. II pusės industrializacija ir su ja susijusi modernizacija pokario Europoje bei sovietinėje Lietuvoje. Sovietinė industrializacija Baltijos šalyse vis dar turi neigiamą konotaciją, susijusią su strateginiais SSRS tikslais, aplinkos tarša, gigantomanija, kraštui svetimais objektais, darbo jėgos imigracija ir monotoniška neestetiška pastatyta aplinka. Šiandien ši tema susilaukia įvairialypių vertinimų – nuo šlovingų, vis gausėjančių buvusių proceso dalyvių memuarų „ir tuomet dirbome Lietuvai“¹; procesą teisinančių tyrimų „istorija, kuria galime didžiuotis“²; iki aštrios paniekos, esą vietiniai inžinieriai ir pareigūnai buvo tik „plano tarnai, savo entuziazmu (dažnai pagrįstu asmenine karjera) padėję stiprinti Tėvynės pavergėjo imperiją“³. Išsami Baltijos šalių industrializacijos analizė pateikiama Reino Taageperos ir Romualdo Misiūno knygoje *Baltijos valstybės: priklausomybės metai*⁴ (1992). Mokslinėje spaudoje pasirodo specializuotos laikotarpio ir temos analizės istoriniu⁵ ir sociologiniu⁶ požiūriu. Visgi sovietinė industrializacija tradiciškai parodoma per geopolitinius SSRS siekius⁷, tačiau jos aptarimas kultūros istorijos tyrimuose dar lieka užribyje, nepaisant milžiniško jos poveikio XX a. II pusės Lietuvos visuomenei. Straipsnyje siūloma į sovietmečio Lietuvos industrializaciją pažvelgti europinės industrializacijos ir modernizacijos kontekste (šiam tyrimui jai atstovauja

¹ BRAZAUSKAS Algirdas. *Ir tuomet dirbome Lietuvai*. Vilnius: Knygiai, 2007.

² RUDOKAS Jonas. *Istorija, kuria galime didžiuotis*. Vilnius: Gairės, 2002.

³ TERLECKAS Vladas. Knyga, kviečianti didžiuotis okupacija ir Sniečkumi. In: *Istorijos perrašinėjimai ir smagimasis Lietuvos atsilikimu*. Vilnius: Petro ofsetas, 2007, p. 149.

⁴ MISIŪNAS Romualdas, TAAGEPERA Reinass. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940–1980*. Vilnius, 1992.

⁵ GRYBKASKAS Saulius. *Pramonės valdymas sovietinėje Lietuvoje 1965–1985 m.: įtampas ir konfliktai*. Daktaro disertacija, VDU, LII, 2007; ir kiti autoriaus straipsniai.

⁶ LEONAVIČIUS Vylius. Sovietinė modernizacija: socialinės sistemos ir socialinio veikėjo sąveika. *Darbai ir dienos*, t. 49, 2008, p. 219–233.

⁷ *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. red. Arvydas Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 426–436, 503–514, 534–540.

Baltijos jūros regiono šalys), išryškinant kultūros istorijai svarbius moderniosios kasdienybės istorijos aspektus.

PRAMONĖ IR MODERNIZMAS BALTIJOS JŪROS REGIONE 1945–1990 M.

Siekdami atskleisti industrializuotos XX a. II pusės visuomenės panašumus bei skirtumus abipus Baltijos jūros, jungtinių tyrimą atliko septynių Šiaurės ir Baltijos šalių mokslininkai⁸. Tyrimo tikslas buvo aptarti išvystyto industrinio laikotarpio pasiekimus ir ambivalentiškumą, remiantis kasdienybės kultūros tyrimais; išsiaiškinti pramonės ir modernizmo ryšius. Siekis ištirti, kaip technologija, pramonė ir modernizmas paveikė regiono gyventojų kultūrą ir kasdienybę, atskleidė stulbinančias paraleles ir abipusę įtaką. Tai leido kelti klausimą apie bendrą Baltijos šalių identitetą, kertantį politines ir ideologines šaltojo karo valstybių sienas ir formuojantį bendrą Šiaurės Europos regioną, kuriame įsitvirtino išvystyta racionalizuota pramonė su aiškia modernistine išraiška.

Ekonomistai pripažįsta, kad tokio ilgo klestėjimo laikotarpio, kokį Europa išgyveno šeštąjį ir septintąjį dešimtmetį, istorijoje dar nebuvo. Vis didėjanti gausybė buvo unikalūs pokario metų ekonomikos augimo, kurių ypač skatino visuomenės nuotaikos ir vyriausybės, bruožas. Gamyba augo nepaprastai greitai, gyvenimas pagerėjo visiems visuomenės sluoksniams⁹.

Po Antrojo pasaulinio karo ištis labai pakilo gyvenimo lygis, nes visų sferų reorganizacija, pagrįsta racionalia pramonine gamyba, pakeitė socialines struktūras, gyvenimo būdą, ideologiją ir vertybes. Vienas pamatinių šios racionalios ir efektyvios pokario visuomenės bruožų – *stambus mastelis*, kuris buvo paremtas *absoliučiu pasitikėjimu* didelėmis organizacijomis, *planavusiomis ir besirūpinusiomis* darbo ir gyvenimo sąlygomis¹⁰. Ne tik pramonėje, bet ir kitose visuomeninio gyvenimo sferose – transporte, sveikatos apsaugoje, švietime, prekyboje ir aprūpinant būstais – vis labiau pasitikėta didelėmis organizacijomis. Šis diskursas, kur pramonė visų idealų priešakyje, yra būdingas didžiajai Europos daliai.

Švedijos ekonomikos istorikas Mathsas Isacsonas siūlo šį laikotarpį vadinti „išvystytos pramonės periodu“. Prasidėjęs po Antrojo pasaulinio karo, jis Vakarų Europoje laikomas aukso amžiumi, kuriam būdinga: staigus ekonominis augimas, materialinis klestėjimas, gerovės valstybės stabilizavimas ir beprecedentė pažanga (progresas) visoje gyvenimo sferose. Ši koncepcija apima trumpesnįjį pramonės klestėjimo laikotarpį

⁸ *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007.

⁹ LAQUER Walter. *Europa mūsų laikais, 1945–1992*. Vilnius: Amžius, 1995, p. 181.

¹⁰ FELLMAN Susanna, ISACSON Maths. *The High-Industrial Period in the Nordic and Baltic Countries*. In: *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 45.

(XX a. 5–9-ąjį dešimtmetį), kai nacionalinėse ekonomikose įsitvirtina antrinis sektorius, pasižymintis masine gamyba stambiose įmonėse, smulkia specializacija, standartizuotų gaminių, skirtų masiniam vartojimui gamyba ir tikėjimu, kad tai yra kelias į šalies augimą ir klestėjimą¹¹.

Remiantis šia teorija XX amžius Baltijos jūros regione, kaip ir visoje Europoje, gali būti apibūdinamas kaip industrializmo era, nors po Antrojo pasaulinio karo Šiaurės ir Baltijos šalyse, atskirtose šaltojo karo ideologijos, buvo formuojamos dvi skirtingos visuomenės. Šiaurės šalių bendruomenė po Antrojo pasaulinio karo yra raiškus politinis konstruktas visų pirma dviem požūriais: pirma, stipri šaltojo karo opozicija Rytų ir Vakarų fronte lėmė, kad susivienijusios Šiaurės šalys laikėsi neutralesnės pozicijos, gindamos visų pirma savus interesus tarptautinėje politikoje¹²; antra, palyginti nedidelės teritorijas užimančios šalys, atstovaudamos visam regionui, galėjo daryti didesnę įtaką tarptautiniu mastu. Šiaurės šalis vienijo ir panašios politinės sistemos bei siekiai: stiprios socialdemokratų politinės valdžios kūrė gerovės valstybes, paremtas socialine apsauga ir lygiu gėrybių paskirstymu¹³. Keturiuose Šiaurės valstybėse (Danijoje, Švedijoje, Suomijoje ir Norvegijoje) žmonės dirbo siekdami užsitikrinti „geresnę ateitį“: ekonomikos augimas ir sąlyginis politinis stabilumas padarė gerovės valstybę ne tik trokštamą, bet ir įmanomą.

Tuo pačiu metu trijose socialistinėse Baltijos respublikose (Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje) oficiali propaganda skatino „greičiau pastatyti komunizmą“. Visas tris Baltijos respublikas vienijo bendras tragiškas „įstojimo į SSRS“ likimas, SSRS administracinių organų suteiktas regioninis pavadinimas *Pribaltika*; panaši industrializavimo politika (pvz., projektas sukurti bendrą Pabaltijo ekonominį regioną¹⁴). Visos trys respublikos gana sėkmingai sugebėjo pasinaudoti liaudies ūkio tarybų (*sovnarkoz'ų*) laikotarpiu (1957–1965) ekonominiu „atlydžiu“, išugdyti vietinę technokratų valdžią; jos išsiskyrė didesnėmis nacionalinėmis pajamomis vienam gyventojui nei SSRS vidurkis (ypač Latvijoje ir Estijoje).

Nepaisant ideologinių skirtumų, ne tik gerovės valstybių, bet ir socialistinių respublikų kūrimo ekonominiu pagrindu tapo industrializacija. Pramonė laikyta ir naudinga, ir gražia – idealus modernios visuomenės ir šiuolaikinio gyvenimo būdo įvaizdis¹⁵. Šiaurės

¹¹ FELLMAN Susanna, ISACSON Maths. The High-Industrial Period in the Nordic and Baltic Countries. In: *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 45.

¹² LAQUER Walter. Skandinavija: tarp savų interesų ir Europos bendradarbiavimo. In: *Europa mūsų laikais, 1945–1992*, p. 501–505.

¹³ Plačiau apie gerovės valstybę žr.: LAQUER Walter. Gerovės valstybės atsiradimas. In: *Europa mūsų laikais, 1945–1992*, p. 240–248.

¹⁴ *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija*. Vyr. red. Arvydas Anušauskas. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005, p. 433.

¹⁵ KERVANTO NEVANLINNA Anja. Industry and Modernism as Historical Objects of Study. In: *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 20.

ir Baltijos valstybės minimu laikotarpiu tapo savotiškais gyvenimo būdo lyderiais: Europoje Šiaurės šalys sukūrė sėkmingiausias gerovės valstybės pavyzdžius, o Baltijos respublikos Sovietų Sąjungoje laikytos pavyzdinėmis „socialistinės gerovės“ respublikomis.

SVAJONIŲ FABRIKAI?

SEPTYNIOS DARBO VIETOS, SEPTYNI NACIONALINIAI HEROJAI

Industrializacijos palikimo tema išryškėja ir šiuolaikiniuose atminties kultūros tyrimuose. Pramonės paveldas kaip viena europiečių savivokos formų tampa svarbiu moderniosios visuomenės pažinimo būdu. Šiandien yra tinkamas metas apžvelgti, kas buvo svarbiausia industrinei visuomenei jos šlovės apogėjuje ir kaip galima tai pristatyti visuomenei?

Bendradarbiaujant su minėtų septynių šalių muziejininkais, mokslinio tyrimo rezultatai buvo „įvaizdinti“, parengus bendrą kilnojamąją parodą „Svajonių fabrikai? Pramonė ir modernizmas Baltijos jūros regione 1945–1990 m.“¹⁶ Parodos tikslas – pristatyti iki šiol mažai žinomus pokario industrializacijos paskatintus ryškius „paprastojo žmogaus“ gyvenimo pokyčius, atskleidžiant Šiaurės ir Baltijos šalių skirtinumus ir ieškant bendrų regiono bei konteksto bruožų.

Pagrindinę „Svajonių fabrikų“ parodos idėją formavo klausimai, kaip glaudžiai fabrikai ir apskritai industrializacija siejosi su gerovės augimu ir kaip industrinis gamybos būdas yra susijęs su klestinčios industrinės visuomenės tapatybe? Taip pat svarbus klausimas – užmirštieji, arba nutylėtieji, industrinės visuomenės įvykiai ir nepapasakotų istorijų pėdsakai. Atsakymų į juos ieškota derinant atliktų empirinių tyrimų rezultatus su apklausų metodu surinktais žmonių, dirbusių to meto fabrikuose, atsiminimais. Tokiu būdu buvo gauta dviejų lygmenų medžiaga: mikrolygmeniu konstruojamas pasakojimas, kaip fabriko inspiruotas gyvenimo būdas prasisverbia į namus ir kasdienį gyvenimą. Makrolygmeniu parodoma infrastruktūra, institucijos ir pagrindiniai veikėjai, formavę modernistinės industrinės visuomenės idealus.

Pasirinkus lyginamąją metodologiją, pristatytos septynios stambios pavyzdinės gamybos vietos kiekvienoje šalyje. Lyginamasis objektas buvo „išvystyto pramonės laikotarpio“ simbolis – stambus, funkcionalus ir racionaliai veikiantis fabrikas – pavyzdys, kaip reikia organizuoti ne tik modernią pramonę, bet ir visuomeninį bei kasdienį žmonių gyvenimą tiek Vakaruose, tiek Rytuose. Siekiant nušviesti oficialųjį diskursą ir atskleisti nutylėtas istorijas, parodoje pristatyti septyni nacionaliniai darbininkškosios kultūros atstovai (herojai), pasakojantys savo „karjeros“ istoriją, būdingą jo

¹⁶ Parodą parengė devyni bendradarbiaujantys muziejai iš septynių Šiaurės ir Baltijos šalių. Parodos koordinatorius: Darbininkų muziejus, Kopenhaga, Danija. Prieiga per internetą: <<http://dreamfactories.eu>>, žiūrėta [2009-07-17].

laikotarpiui, šaliai ir darbo specifikai. Per šias septynias istorijas galima giliau pažvelgti į kontekstinius panašumus ir regioninius skirtumus.

Septynios „svajonių“ gamybos vietos reprezentuoja ne tik lokalius ar nacionalinius, bet ir europinius technologinius bei estetinius laikmečio idealus – industrializuotą žemės ūkį, modernų vartojimą, tolygų teritorijų industrializavimą ir periferijos modernizavimą per pramonę, masinį gyvenimo sąlygų modernizavimą ir elektrifikaciją, mokslo ir technologijų prieinamumą visiems.

Estija pristato kolūkį – *svajones apie industrializuotą žemės ūkį*¹⁷. Pasakojimo dinamika atskleidžia tolydžiai augusį Estijos žemės ūkio produktyvumą, ilgainiui lėmusį

1 pav. Atostogos anapus geležinės uždangos buvo neįmanomos, tačiau gavę kolūkio kelialapį darbininkai galėjo atostogauti geriausiuose SSRS kurortuose. Veterinarė Helgi Jaltoje, 1974 m.

¹⁷ KALM Mart; OUNAPUU Piret. Industrializuotas žemės ūkis. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: < http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=6&Itemid=7>, žiūrėta [2009 07 17]. Plačiau žr.: KALM, Mart. The Oasis of the Industrialised Countryside in Soviet Estonia, In: Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 352–373.

2 pav. „Elanto“ keliautojų klubas, išvyka į Leningradą, 1960 m.

geresnes gyvenimo sąlygas ir didesnius atlyginimus nei mieste (paradoksali situacija XX a. II pusės Europoje). Sąlyginė Estijos pasakojimo veikėja yra veterinarė Helgi, kuri įgyvendino mokslinę ir technologinę revoliuciją Estijos kaime. Kilusi iš mažos sodybos, Stalino metais ji studijavo Tartu žemės ūkio akademijoje, o dirbdama kolūkyje priklausė technokratiniam specialistų elitui, turėjusiam nemažai privilegijų – automobilį, nuosavą namą ir galimybę atostogauti užsienio kurortuose (1 pav.). Dalykai, apie kuriuos svajavo daugelis sovietinės Estijos gyventojų, buvo prieinami būtent kolūkių specialistams.

Suomijos tema – vartotojų kooperatyvas „Elanto“ ir *svajonės išugdyti aktyvų šiuolaikinį vartotoją*¹⁸. Ši organizacija glaudžiai siejosi su pramoninio Helsinkio darbininkų bendruomene ir kairiosiomis politinėmis pažiūromis (2 pav.). Nuolat augančios pajamos iš prekybos ir gamybos iš tiesų leido moderniu vartojimu ir patogumais mėgautis 4700 darbuotojų drauge su 100 000 narių. Daugeliui Helsinkio žmonių „Elanto“ reikė visą pasaulį – taip pat ir Aino Pesonen, kuri 1947 m. pradėjo dirbti nekvalifikuota pardavėja kooperatyvo parduotuvėje. Antrosios kartos kooperatyvo narė ištekėjo už „Elanto“ sunkvežimio vairuotojo, leisdavo vasaros atostogas užsienyje su „Elanto“ kelionių klubu, kilo karjeros laiptais, lankė įvairius darbdavio organizuojamus

¹⁸ KERVANTO NEVANLINNA Anja; KALLIO Elina; SEPPALA Sauli; SARANTOLA-WEISS Minna. Vartotojų kooperatyvas Elanto. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: <http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=9&Itemid=14>, žiūrėta [2009-07-17].

profesinius kursus. Jos darbo metais buvęs darbininkų kooperatyvas išaugo į stambią vidutinės klasės vartotojų įmonę. 1993 m. Aino, būdama priemiesčio prekybos centro vedėja, išėjo į pensiją. Jos dukterė iki šiol dirba „Elanto“.

Årdalio aliuminio gamykla Norvegijoje tapo socialdemokratų partijos *svajonių apie šalies modernizaciją vitrina*¹⁹. Stambioji pramonė buvo svarbi socialdemokratų partijos politikos dalis atstatant ir modernizuojant šalį pokario metais. Šiam laikotarpiui būdingas vientisas energetikos, pramonės ir regioninės plėtros planavimas. Årdalis išaugo iš menkai apgyvendinto kaimo į nedidelį aliuminio gamyklos miestą, kuris atspindi būdingą Norvegijos pokarinio apgyvendinimo reiškinį: šalies gilumoje susiformavo nedidelės išsibarčiusios bendruomenės, visiškai priklausomos nuo stambių pramonės objektų (3 pav.). Industrializacija ir elektrifikacija – pagrindiniai politiniai tikslai vykdant modernizaciją šalyje. Inžinieriai čia ne tik planavo pokyčius, bet ir įgyvendino šiuos planus realybėje. Ole Georgas Gjøsteenas, baigęs chemijos inžinieriaus mokslus 1939 m., dirbo Årdalyje nuo 1946 metų, 1955 m. tapo vyriausioju gamyklos inžinieriumi.

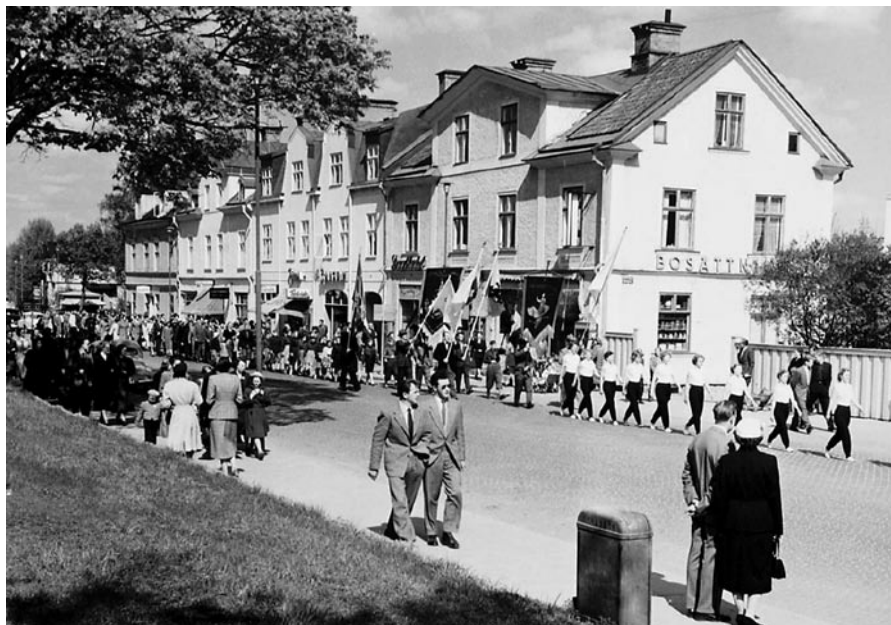
Švedijos pokario vystymo *svajones apie gerovės valstybės statybą* įkūnija telekomunikacijų bendrovės „LM Ericsson“ plėtra²⁰. Nuo pat 1930 m. buvo svajojama paversti Švediją nauja ir modernia šalimi. Įmonės, profesinės sąjungos, žmonės ir visuomenė

3 pav. Fabrikas ir miestas – neišskiriami: Norvegijos industrializacija, Årdalis, 1958 m.

¹⁹ KARLSEN Anne Marit. Socialdemokratų vitrina. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: <http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&cid=14&Itemid=23>, žiūrėta [2009 07 17].

²⁰ TAFVELIN HELDNER Magdalena; ISACSON Maths; LUNDSTROM Brita; CSERHALMI Niklas. Suorganizuota svajonė. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: <http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&cid=13&Itemid=22>, žiūrėta [2009 07 17].

4 pav. 1940 m. Katrineholmas buvo laikomas ateities Švedijos industriniu miestu.

visi dirbo siekdami šio tikslo. Apie Švediją pradėta kalbėti kaip apie „svajonių visuomenę“. Nedideliame Katrineholmo miestelyje, 140 km į pietus nuo Stokholmo, įsikūrusios gamyklos darbuotojų – inžinieriaus Sveno Erikssono ir darbininkės Nelly Johansson – istorijos liudija valstybiniu mastu „suorganizuotą svajonę“. Bendrovei „LM Ericsson“ pradėjus ieškoti naujų vietų fabrikams, nebeišsitenkantiems Švedijos sostinėje, Katrineholmas tam buvo ideali vieta (4 pav.). Miestelis augo kartu su bendrove. Kolektyvinė naujos ir modernios Švedijos vizija buvo naudinga visiems – žmonėms, įmonei ir visuomenei. Ji buvo panaši į gerai organizuotą, gerai suplanuotą ir efektyvų fabriką – svajonių fabriką (5 pav.).

Latvijos tema – Rygos gyvenamųjų blokinių namų statybos pramonė ir *svajonės apie pigius ir patogius butus kiekvienam*²¹. Nuo 1960 m. SSRS Plano komitetas ėmė rūpintis stambių įmonių statyba visoje Sovietų Sąjungoje, bet Latvijos gyventojų skaičius netenkino šių stambios industrializacijos užmojų, ir teko kviesti darbo jėgą iš kaimyninių respublikų – Rusijos ir Baltarusijos. Tai paskatino staigų Rygos gyventojų augimą, ėmė labai stigti butų. Masinė blokinių namų statyba Rygoje prasidėjo

²¹ CINIS Andis; VAINOVSKA Guna. Blokinių gyvenamųjų namų statyba. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: <http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=11&Itemid=20>, žiūrėta [2009-07-17]. Plačiau žr.: CINIS Andis. Signs of Modernism in the Architecture of Soviet Latvia between 1960–1980. In: *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 165–184.

1960 m. Unifikuoti standartiniai projektai, parengti SSRS centriniam Maskvos eksperimentiniame namų statybos tyrimų institute, tapo pavyzdžiu statant Rygos gyvenamųjų namų rajonus. SSRS Valstybinis plano komitetas griežtai kontroliavo statybos kaštus, statybinių medžiagų ir gyvenamojo ploto limitus, o tai lėmė gyvenamųjų namų ir butų vienodumą. Butas blokiniame name tapo pagrindine ir būdingiausia ne tik Rygos, bet ir viso socialistinio bloko gyvenamąja erdve.

Danijos firma „Novo“ ir jos laborantė Karin Leper atstovauja pokario biotechnologijos pramonės revoliucijai²². 1940–1980 m. farmacijos pramonėje įvyko radikali permaininga nuo penicilino gamybos iki genų inžinerijos. Šią biotechnologijos plėtrą skatino modernios industrinės visuomenės *optimistinis tikėjimas mokslu ir svajonės išgydyti visas ligas*. Pokario metais kompanija išplėtojo intensyviais moksliniais ir laboratoriniais tyrimais paremtą vaistų gamybą ir pradėjo gaminti fermentus maisto ir tekstilės pramonei. „Novo“ pastatai, kuriuos 1934–1971 m. suprojektavo žymus Danijos architektas funkcionalistas Arne Jacobsenas, įkūnijo ir modernizmo idealus. Karin Lepper, būdama septyniolikos metų, pradėjo dirbti fabrike. Laboratorijoje ji dirbo nuo 1956 iki 2003 m. Jos karjera atskleidžia, kaip dinamiškai industrinėje

5 pav. Darbininkės „LM Ericsson“ fabrike, mažame Katrineholmo miestelyje, 1960 m.

²² BECK PRISTED Birgitte. Sveikata kaip modernus pramoninis produktas. Svajonių fabrikai? Prieiga per internetą: <http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=15&Itemid=13>, žiūrėta [2009-07-17].

6 pav. Naujas modernus miestas Elektrėnai, 1964 m.

visuomenėje išaugo naujos specializuotos darbo jėgos poreikis: XX a. šeštąjį dešimtmetį laborantės dar buvo apmokomos darbo vietoje arba trijų mėnesių kursuose; šandien specializuotas jų parengimas trunka 2,5 metų.

Lietuvos *svajones apie krašto modernizaciją reprezentuoja elektrifikacija* ir stambiausia 1960 metų industrinė statyba – Lietuvos elektrinė ir greta iškilęs naujas socialistinis miestas Elektrėnai²³ (6 pav.). Savo istoriją pasakoja darbininkas Algis Mišinis, jaunystėje atvykęs į gigantiškos įmonės statybas, ir vėliau pasilikęs dirbti elektrinėje, įgijęs inžinerinį išsilavinimą ir apsigyvenęs naujame mieste.

POKARIO INDUSTRIALIZACIJOS DINAMIKA ŠIAURĖS IR BALTIJOS ŠALYSE: ŠEŠI KASDIENYBĖS ISTORIJOS ASPEKTAI

Akivaizdu, kad pokario Europoje idealai ir praktika industrinėje gamyboje buvo pritaikyti plačiau. Modernizacija ir racionalizacija aprėpė visus visuomeninio gyvenimo aspektus. Tokie gyvenimo lygio gerėjimo aspektai, kaip sveikata ir būstai, modernus vartojimas, visuotinis švietimas bei laisvalaikis visiems tapo universaliomis industrinės visuomenės vertybėmis. Šiame tyrime pabrėžiamas ne valdžios ar politikų, bet „paprastojo žmogaus“ vaidmuo industrializacijos procese, siekiama atskleisti, kaip abstraktūs modernizacijos idealai, planai ir vizijos buvo įgyvendinti paprasto darbininko

²³ DRĖMAITĖ Marija. Elektrėnai – energetikų miesto svajonė. *Svajonių fabrikai?* Prieiga per internetą: < http://dreamfactories.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=21>, žiūrėta [2009-07-17]. Plačiau žr.: DRĖMAITĖ Marija. Political Planning and Architecture. In: *Industry and Modernism: Companies, Architecture, and Identity in the Nordic and Baltic Countries during the High-Industrial Period*. Ed. Anja Kervanto Nevanlinna. Helsinki: Studia Fennica Historica 14, 2007, p. 239–255.

kasdienybėje. Kad būtų galima palyginti šalių kasdienybės istorijos aspektus, visi respondentai („herojai“) apie savo darbininkiškąjį gyvenimo kelią turėjo pasakoti laikydamiesi bendros šešių temų metodikos, kuri atskleidė jų kasdienio gyvenimo ritmą: svajonės apie fabriką, darbas fabrike, fabrikas ir namai, fabrikas ir laisvalaikis, fabrikas ir visuomenė, galiausiai – pasikeitusios svajonės – tema, leidusi pabrėžti nepaprastą pokario industrializacijos ir modernizacijos dinamiką.

Svajones apie fabriką arba apie industrializuotos visuomenės ateitį geriausiai įkūnija farmacijos įmonės „Novo“ šūkis „Viskas įmanoma!“, pranešantis moderniajai visuomenei, kad turint pakankamai žinių įmanoma nugalėti bet ką (šiuo atveju bet kokią ligą). Pramonės plėtra neatsiejama su mokslo išradimų, o naujosios įmonės Skandinavijoje išaugo ne tik kaip ekonominės, bet ir kaip socialinės institucijos, kurių

7 pav. „Novo“ fabriko valgykla, 1952 m. Specialiai valgyklai žymus Danijos dizaineris Arne Jakobsenas suprojektavo baldus, tarp jų ir garsiąją trikoję kėdę „Skrudė“.

8 pav. Lietuvos elektrinės darbininkų valgykla, Elektrėnai, 1965 m.

ideologija rėmėsi socialinės lygybės ir pažangios veiklos skatinimu kuriant gerovės valstybę (7 pav.). Nedideli industriniai miesteliai, tokie kaip Årdalis Norvegijoje, tapo modernizmo simboliais, turėjusiais visiems užtikrinti klestėjimą ir materialinę gerovę. Socialistiniame pasaulyje svajonės apie industrializaciją ir skirtumų tarp miesto ir kaimo ištrynimą atstovauja tai pačiai lygesnės ir vienodai aprūpintos visuomenės ideologijai. Pavyzdžiui, 1957 m. pradėta centralizuota Lietuvos SSR elektrifikacija ir Lietuvos elektrinės statyba įkūnijo svajones modernizuoti Lietuvą iki 1965 metų. „1960-aisiais Lietuvoje vyravo kūrybos nuotaikos. Energetika buvo ta varomoji jėga, kuri pakeitė Lietuvos žmonių gyvenimą. Visa šalis buvo statybų pastoliuose. Kilo nauji fabrikai, žmonės kėlėsi iš kaimų į augančius miestus“, – prisimena Pranas Noreika, Lietuvos elektrinės direktorius nuo 1960 m. (8 pav.).

Masinė gamyba labai anksti paskatino mechanizuoti ir racionaliai organizuoti gamybos procesus ir pakeitė *darbą fabrike*. Mašinos ir konvejeriai palengvino darbą, bet padarė jį monotonišką. Vienas svarbiausių pokario modernizacijos elementų – socialinės apsaugos ir darbo sąlygų gerėjimas Šiaurės šalių fabrikuose: užtikrintas darbas, geras atlyginimas, įmonės teikiamos privilegijos – kursai ir sveikatos apsauga. Darbų saugos ir higienos reikalavimai tapo privalomi. Žinoma, sunkus fizinis darbas niekur neišnyko. Sunkiojoje pramonėje darbas buvo sunkus: karštis, purvas ir prakaitas. Darbo sąlygos sovietinėse įmonėse irgi pamažu gerėjo, tačiau net ir naujosios technologijos

tuo metu buvo gana kenksmingos: „Darbo sąlygos elektrinėje buvo sunkios. Pirmiausia triukšmas, po to vibracija, dar tarša. Elektros laukas, siera, sunkieji metalai. Mūsų pareiga buvo matuoti, sudaryti elektros lauko žemėlapius, tačiau kolegos iš užsienio patarė tylėti, negąsdinti žmonių. Atsijungę blokai keldavo didelį triukšmą ir pažadindavo visus elektrėniečius. Darbuotojai žinojo, kad elektrinėje yra kenksmingos darbo sąlygos, todėl jiems mokėdavo priedus ir duodavo pieno“ (Algis Mišinis).

Masinė fabrikinė gamyba (9 pav.) paveikė ir *gyvenamąją aplinką*. Maži, standartizuoti, masiškai gaminami namai ir daugiabučiai leido įgyvendinti modernaus būsto kiekvienai šeimai svajonę. Vienas svarbiausių traukos objektų, skatinusių žmones rinktis darbą SSRS pramonėje, buvo pažadas aprūpinti gyvenamuoju plotu. 1956–1959 m. Baltijos respublikose pradėti statyti pirmieji surenkamieji blokiniai namai, kuriuose butus arba kambarius bendrabučiuose pirmiausia gaudavo įmonių darbuotojai (Mustamae gyvenamasis rajonas Taline, Partizanų (dab. Naugarduko) gatvės gyvenamasis kvartalas prie Gražtų gamyklos Vilniuje, Elektrėnų miestas).

Didžiąją dalį *kolektyvinio laisvalaikio* ir kultūrinių renginių pokario Šiaurės ir Baltijos šalyse organizavo gamyklos ir jų profesinės sąjungos. Jų rūpesčiu buvo pastatytos sporto arenos, susirinkimų salės ir įsteigtos įvairios draugijos. Įmonės skatino

9 pav. Darbininkės mašinų ceche, Rygos elektros mašinų fabrike, 1961 m.

aktyvų laisvalaikį – tai buvo vienas iš būdų palaikyti darbuotojų fizinę ir dvasinę sveikatą. Laikas, praleistas dainuojant chore ar mankštinantis gimnastikos salėje, turėjo suartinti įvairių skyrių ir padalinių darbuotojus. Socialistiniame pasaulyje gamyklos bei fabrikai itin rūpinosi stabybomis ir apskritai visa kultūrine bei laisvalaikio veikla. Tiesa, profesinės sąjungos čia buvo dirbtinės ir turėjo veikiau gėrybių perskirstytojo ir laisvalaikio organizatoriaus paskirtį. Išryškėjo dominuojančios įmonių organizuoto laisvalaikio formos: sportas ir meninė saviveikla, atskirą vietą užėmė kolektyvinės atostogos ir ekskursijos.

Skandinavijos „svajonių visuomenėje“ pabrėžtinai *valstybės* vaidmuo kuriant piliečių gerovę ir planuojant ilgalaikę strategiją, gerinančią visas žmonių gyvenimo sritis. Valstybė taip pat finansavo darbo biržas ir socialines tarnybas, kurios rūpinosi, kad visiems būstas būtų prieinamas. Nuolat auganti pramonė reikalavo naujos darbo jėgos (imigracija) ir naujų statybų (urbanizaciją). Gerovės valstybėje didėjo rūpinimasis gyventojų sveikatos apsauga, politikai laikėsi pažado sukurti sveiką visuomenę. Sovietų Sąjungoje per išimtinai valstybinės nuosavybės pramonę valstybė atliko svarbiausią vaidmenį modernizuojant socialistines respublikas bei kuriant socialinę gerovę. Industrializacijos ir elektrifikacijos dėka Lietuva per vieną dešimtmetį iš agrarinės šalies virto industrine su augančiais miestais, naujais darbo metodais ir aplinkos užterštumu²⁴.

Visgi tyrimui buvo svarbus momentas, kai ir Rytų, ir Vakarų šalyse industrinės visuomenės vertybės nustojo dominuoti. *Svajones pakeitė* ilgainiui visuomenėje susiformavęs kritinis požiūris į technokratinį fundamentalizmą, neapdairų gamtos išteklių išnaudojimą, darbo organizavimą remiantis vien tik efektyvumo principu, visišką individo priklausomybę nuo valstybės („nuo lopšio iki kapo“) ir pagaliau tikėjimą abstrakčia racionalizacija kaip vieninteliu gerinimo principu.

Šiaurės šalių visuomenė ėmė abejoti, ar verta turėti didelių energijos sąnaudų reikalaujančią ir smarkiai gamtą teršiančią pramonę, kaip, pavyzdžiui, Årdalio aliuminio gamykla. Farmacijos pramonės, kaip ir „Novo“, tikslu tapo nebe ligų gydymas, o jų prevencija, t. y. siekis užkirsti kelią joms atsirasti. 2003 m. kairiųjų pažiūrų kooperatyvas „Elanto“, patyręs milžinišką finansinę krizę, pamynė savo ideologines nuostatas ir susijungė su ilgamečiu konkurentu – dešiniųjų pažiūrų kooperatyvu „Helsingin osuuskauppa“. Švedijos gerovės valstybės svajonė buvo įgyvendinta ir prarado savo vertę, kadangi svajonės nėra amžinos.

Nei elektrifikacija, nei kolektyvizacija, nei masinė namų statyba Baltijos respublikose nepadėjo pastatyti komunizmo. Pokyčiai Elektrėnuose prasidėjo pastačius Ignalinos atominę jėgainę (1975 m.) ir žlugus Sovietų Sąjungai, kai buvo prarasta jos rinka. Kadaisė didžiausias ir pavyzdinis fabrikas dabar Elektrėnų jėgainė yra tik rezervinė stotis. „Pradžioje, kai dar buvome jauni, tikėjome geresne ateitimi. Tuomet mes

²⁴ Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija, p. 432.

gyvenome labai gerai. Tačiau vėliau atėjo nusivylimas: atrodė, kad viskas sustojo ir nepasikeis, ar mes ką nors darysim, ar ne. Po nepriklausomybės viskas pradėjo griūti, daugelis žmonių neprisitaikė prie naujos situacijos“, – sako buvęs Elektrėnų darbininkas. Kolūkiai Baltijos šalyse pradėjo irti ir sužlugo dešimtojo dešimtmečio pradžioje. Su industrializacija susijusios socialistinės visuomenės dramą parodo Helgi likimas – viena vertus, ji buvo patenkinta išsivadavusi iš Rusijos priespaudos; tačiau drauge jai teko apgailestauti, kad tai, kam ji paskyrė visą savo gyvenimą, nepriklausomais laikais nebeteko prasmės.

„SVAJONIŲ FABRIKAI“ LIETUVOS SSR

Aprašytos septynios darbo vietos ir šių vietų „herojų“ pasakojimai išties patvirtina universalistinę modernizmo orientaciją ir jo siekius per masinį gamybos būdą bei modernų vartojimą ugdyti lygesnę visuomenę – visuomenę be sienų – tiek nacionalinių, tiek socialinių. Be abejo, būta ir nemažai skirtumų, kurie kilo iš sovietinės sistemos politinės ideologijos. Apie sovietinę modernizaciją dėsto sociologas V. Leonavičius: paminėtina, kad tokie modernizacijos dėmenys, kaip industrializacija, urbanizacija, sudėtingas darbo pasidalijimas, stipri socialinė diferenciacija, mokslas ir technologijos, scientistinė ideologija bei teleologinė ir optimistinė žmonijos istorijos samprata yra būdinga abiem sistemoms; tuo tarpu socialinės sutarties teorija sovietinėje sistemoje yra imituojama, savimonės samprata dirbtinai palaikoma kolektyvistinės, būdingas vartojimo ribojimas, valstybinio socializmo ekonomika ir centralizuotas paskirstymas bei totalitarinis režimas²⁵. Taigi, į sovietinės industrializacijos, urbanizacijos ir modernizacijos iškraipymus arba mutacijas reikėtų žvelgti per totalitarizmo aspektą.

Svajones apie fabriką Lietuvos SSR²⁶ galima skirti į dvi grupes. Pirmosios buvo formuojamos socialistinio optimizmo ideologijos. Joje ypač pabrėžiama perspektyva į ateitį, kuriamas utopinis komunizmo vaizdinys, kuriame ypatinga vieta skiriama darbininkų klasei. Tai atspindėjo įvairūs šūkių, pavyzdžiui, „Kelkime darbo kolektyvo vaidmenį komunistiniame ir visuomeniniame auklėjime!“ Vis dėlto tyrimas parodė, kad šios utopinės idėjos sklandė kažkur šalia, o „herojų“ požiūris į fabriką buvo labai realistiškas ir jų svajonės sudaro atskirą, asmeninę grupę. Žmonės ėjo dirbti į fabriką vedini konkrečių poreikių: „aš neturėjau svajonių. Turėjau tikslų. Dirbti ir mokytis“ (Janina, „Vilniaus baldai“). Janinai nebuvo svarbu, kur dirbti. Jai reikėjo išgyventi. Darbas „Vilniaus baldų“ fabrike nebuvo jos svajonių darbas, bet, būdama

²⁵ LEONAVIČIUS Vylius. Sovietinė modernizacija: socialinės sistemos ir socialinio veikėjo sąveika. *Darbai ir dienos*, t. 49, 2008, p. 228.

²⁶ Atskirą tyrimą pagal „Svajonių fabriką“ metodologiją atliko Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Kultūros istorijos ir antropologijos studijų III–IV kurso studentai (straipsnyje daugiausia remiamasi Vaivos Klajumaitės atlikta „Plastos“ įmonės analize), vadovė dr. Marija Drėmaitė.

aštuoniolikmetė, ji pasiryžo dirbti kenksmingomis darbo sąlygomis dėl didesnio užmokesčio. Fabrikas teikdavo kelialapius į sanatorijas, poilsio namus. Taip „Vilniaus baldai“ prisijaukino Janiną kaip darbuotoją, kuri fabriką, pati to nesitikėdama, atrado ne tik kaip darbo vietą, bet ir kaip teikiantį gyvenimo laimę, laisvalaikį bei namus. Ilgametis „Plastos“ darbuotojas Vyrautas, paklaustas, ar jautėsi prisidedantis prie šalies ekonominės gerovės atsakė: „Ne prie šalies, o sau pačiam jausmas buvo, kad aš sau uždirbu, turiu kur gyvent, pavalgyt, turiu kur išvažiuot. Ir į tuos kurortus [...]. Tas pagrindinis stimulus buvo“. Aldona iš „Spartos“ fabriko pritaria: „nu aišku, ir atlyginimai buvo neblogi, ir prestižas“.

„Herojų“ santykis su fabriku iš pirmo žvilgsnio atrodo materialus ir pragmatiškas, bet tai galima vertinti ir kaip būdą išvengti nusivylimo utopinėmis komunistinėmis svajonėmis. Ateities siejimas su konkrečiomis materialinėmis gėrybėmis ir asmenine gerove buvo tarsi atsvara abstrakčioms, neapibrėžtomis, visuotinėms ideologijos formuojamoms ir primetamoms svajonėms. Apibendrinant LSSR fabrikų tyrimą europinės modernizacijos ir industrializacijos kontekste, akivaizdžiai pastebimas asmeninių gyvenimo sąlygų gerėjimas, turiningo laisvalaikio formos, tačiau išryškėja ir utopinių svajonių, ir ideologijos primestas dvilypumas. Žmonių pasirinkimas (?) dirbti pramonėje siejamas išimtinai su asmeninės gerovės / karjeros siekimu.

PRAMONĖS IR MODERNIZMO PALIKIMAS LIETUVOJE BENDRAME BALTIJOS JŪROS REGIONO KONTEKSTE

Lyginamoji metodologija leido kompleksiskai pažvelgti į socialistinės ir kapitalistinės pokario Europos visuomenės gyvenimo bruožus, panašumus ir skirtumus. Akivaizdu, kad pramonės įmonių organizacijos ir profesinės sąjungos daug prisidėjo konstruojant ir skleidžiant modernizmo ideologiją ir pavyzdžius, lygiai taip pat lėmė didžiuosius pokyčius miestų planavime ir urbanistikoje. Šiuo požiūriu industrializacijos istorija yra svarbi tiriant moderniosios Europos idėją. Todėl sovietmečio kultūros tyrimuose ekonomikos, industrializacijos ir darbo organizavimo aspektai yra neatsiejama kultūros istorijos dalis.

Tyrimas taip pat atskleidė didelius panašumus ir universalius Europos „darbinikiškosios kultūros“, kurios tyrimų ir pažinimo taip trūksta Lietuvoje, ženklus. Visose tirtose šalyse žmonės kėlėsi gyventi iš kaimų į sparčiai augančius miestus, buvo industrializuojama ir urbanizuojama periferija, pramonės įmonės augo ir stambėjo, kaip ir gyvenamieji daugiabučiai, mokyklos, ligoninės ir prekybos centrai. Seni pastatai buvo be gailės griaujami ir keičiami moderniais. Masinė konvejerinė gamyba tapo vyraujanti. Didelė aplinkos (vandens, oro ir žemės) tarša taip pat būdinga visoms šalims. Be jokios abejonės, Šiaurės Europos valstybių ekonomika ir gyvenimo lygis buvo

gerokai aukštesnis negu Sovietų Sąjungos bei Rytų Europos, tačiau modernizacijos procesų kryptys ir ideologija buvo vienodi. Reikia pripažinti, kad nepaisant sovietinės sistemos ir Lietuvos SSR buvo ekonominių pasiekimų. Liaudies ūkio tarybos laikotarpiu vyravo technokratinis optimizmas ir iniciatyva, kuri paspartino technikos pažangą, naujovių ir išradimų diegimą pramonėje bei kasdienybės modernizaciją. Šiuo laikotarpiu susiformavo nauja techninės kūrybinės inteligentijos ir kvalifikuotos darbininkijos karta.

Nepaisant universalių modernizacijos kriterijų, akivaizdu, kad politinė istorija – vienas svarbiausių tyrimo aspektų lyginant pokario Vakarų ir Rytų Europos visuomenes ir pabrėžiant jų skirtumus. Sovietinės modernizacijos ir industrializacijos palikimo vienpusiškumas ir vienodumas priskirtinas totalitarizmo paveldui ir sietinas su planine komandine ekonomika, kolektyvinio planavimo, projektavimo ir statybos darbų diegimu bei reguliavimu, vartojimo prekių gamybos bei prekybos ribojimu.

Žvelgiant iš paveldosaugos perspektyvos, pramonės paveldas tampa neatsiejama XX a. modernizmo paveldo dalimi. Apibendrinus turimą istorinę medžiagą ir emociinius potyrius, galima teigti, kad, Lietuvoje šio laikotarpio ir temos paveldas turėtų būti labai kruopščiai atrenkamas ir eksponuojamas kaip gairės, nupasakojančios sovietmečio industrializacijos istoriją bei paliudijančios jos mastą totalitarizmo paveldo kontekste. Europiniame XX a. II pusės industrializacijos ir su ja susijusios modernizacijos kontekste išryškėja vienas svarbus objektas – Elektrėnai (miestas ir jėgainė) – kaip kompleksinis, visuminis, autentiškas ir pilnai išlikęs sovietmečio industrializacijos objektas, išryškinantis gigantomaniją, tikėjimą mokslu ir progresu, kasdienybės industrializaciją bei visų gyvenimo sferų kolektyvizaciją.

Marija Drėmaitė

DREAM FACTORIES AND THE LEGACY OF INDUSTRIALIZATION IN THE BALTIC SEA REGION (1945-1990) FROM THE VIEWPOINT OF CULTURAL HISTORY

S u m m a r y

The paper examines industrialisation of the Soviet Lithuania in the context of the post-war Nordic and Baltic industrial society. The context and comparative research methodology was constructed during the three year collaborative research project “Industry and Modernism in The Nordic and Baltic countries” and a following travelling exhibition “Dream factories?” Both projects aimed to examine the connections between industry and modernism and explore how technology, industry and modernism have affected the everyday life and culture of the North European people.

The paper analyses within a comparative perspective the significance of industrial companies (Dream Factories) in the development of the Nordic and Baltic societies during the high-industrial period. The point of departure was that the significance of the high-industrial era extended beyond the economic and technological into other aspects of society, including social structures, ways of life and values. In spite of the two different society models, ideological differences and mutual na-

tional diversities, the countries on both sides of the Baltic Sea realised radical industrialisation and modernisation strategies in the post-war period. Comparative research of the post-war industrial companies of the seven Nordic and Baltic countries showed surprising parallels and mutual influences. Thus the question was raised of a common European Baltic Sea identity, which runs across the borderlands of the cold war and emphasises the entire North European region as the seat of a high-rational industry with a common modernistic expression.

However, the research also showed an increase in the significance of political history in understanding the core issues, mainly differences. A distorted picture and the legacy of industrialization in the Soviet Lithuania first of all should be attributed to the totalitarian regime. It also disclosed the idea of the seemingly apolitical character of the technocratic society, conventionally equated with the industrial society.